

Артур Әлішерұлы Баймаханов

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдарының академиясы
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: drartur@list.ru*

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН АДАМДЫ ТӘРБИЕЛЕУ МІНДЕТІ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

Аннотация. Мақала кәмелетке толмаған адамды тәрбиелеу міндеті және оны орындамау жауапкершілігі институтының пайда болу мен даму тарихына арналған. Осы тақырыпқа ғылыми қызығушылық қазақстандық азаматтардың болашақ буынының дұрыс қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз етудің ерекше маңыздылығына, осы процестермен байланысты мәселелердің күрделілігі мен әртүрлілігіне байланысты.

Бұл мақалада Ұлы Дала, Қазақ хандығы және Кеңес өкіметінің қалыптасу кезеңінде қолданыста болған ата-аналар мен олардың балалары арасындағы қарым-қатынасты реттейтін нормаларына ғылыми-тарихи талдау жүргізіледі. Бұл жұмыста XVII-XVIII ғасырлардағы қазақ құқығының классикасы «Жеті жарғыға» ерекше көңіл бөлінген. Атап айтқанда, отбасы ұғымы, оның қоғамдағы пайда болып жатқан өзгерістермен өзара байланысы сипатталады және талданады. Отбасы тәрбиесіндегі дәстүрлер мен қазақ халқының тарихындағы ұлттық құндылықтар көрсетілді. Қазақ халқының дәстүрлі отбасылық тәрбиесінің негізгі қағидаттары мен оған әсер ететін факторлар айтылады. Тәрбиелеуде ата-аналардың рөлі, қоғамдағы өзгерістерге байланысты қарастырылатын отбасылық міндеттер көрсетіледі. Қазіргі заманғы сын-қатерлерді ескере отырып, кәмелетке толмаған адамдарды тәрбиелеуде міндеттерді орындау мәселесі бойынша біз үшін тиімді және бізге тән механизмдері қолдану ұсынылады.

Түйінді сөздер: ата-ана, бала, тәрбие, жауапкершілік, кәмелетке толмаған адам, жарғы, тарих, құқық.

Баймаханов Артур Алишерович

*Академия правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан
г. Нур-Султан, Республика Казахстан, e-mail: drartur@list.ru*

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА ОБЯЗАННОСТЕЙ ПО ВОСПИТАНИЮ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Аннотация. Статья посвящена истории возникновения и развития института обязанностей по воспитанию несовершеннолетних и ответственности за их неисполнение. Научный интерес к данной теме обусловлен чрезвычайной важностью обеспечения нормального становления и развития будущего поколения казахстанских граждан, сложностью и разнообразием проблем, связанных с этими процессами.

В данной статье проводится научно-исторический анализ норм регулирующих отношения между родителями и их детьми, действовавшие в период становления Великой Степи, Казахского ханства и Советской власти. Особое внимание в работе уделено казахскому праву «Жеті жарғы» в XVII-XVIII веках. В частности, описываются и анализируются понятие семьи, взаимосвязь с возрастающими изменениями в обществе. Показаны традиции семейного воспитания и национальные ценности в истории казахского народа. Описываются основные принципы традиционного семейного воспитания казахского народа и факторы, влияющие на него. Показана роль родителей в воспитании, указываются семейные обязанности, рассматриваемые в связи с изменениями в обществе. С учетом современных вызовов предлагается применения эффективных и характерных для нас механизмов по вопросу выполнения задач в воспитании несовершеннолетних.

Ключевые слова: родитель, ребенок, воспитание, ответственность, несовершеннолетний, устав, история, право.

Baymakhanov Arthur Alisherovich
*The Academy of Law Enforcement Agencies under the
Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Nur-Sultan c., the Republic of Kazakhstan, e-mail: drartur@list.ru*

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTION OF DUTIES FOR THE EDUCATING AN UNDERAGE

Abstract. The article is devoted to the history of the origin and development of the institution of responsibilities for the upbringing of minors and responsibility for their non-fulfillment. Scientific interest in this topic is due to the extreme importance of ensuring the normal formation and development of the future generation of Kazakh citizens, the complexity and variety of problems associated with these processes.

This article provides a scientific and historical analysis of the rules governing relations between parents and their children, which were in force during the formation of the great Steppe, the Kazakh khanate and the Soviet government. Special attention is made to the Kazakh law «Zheti zhargy» in the XVII-XVIII centuries. In particular, it describes and analyzes the concept of the family, the relationship with increasing changes in society. The traditions of family education and national values in the history of the Kazakh people are shown. The main principles of traditional family education of the Kazakh people and factors affecting it are described. The role of parents in education is shown, and family responsibilities considered in connection with changes in society are indicated. Taking into account the current challenges, it is proposed to use effective and typical mechanisms for us to perform tasks in the education of minors.

Key words: parent, child, upbringing, responsibility, minor, charter, history, law.

Бала құқығы – оның сәби күнінен бастап, кәмелетке толғанға дейін ерекше қамқорлық сезімінде өмір сүруі, материалдық қамтамасыз етілуі, қандай да бір зорлық-зомбылықтан қорғалуы, қоғамға сіңуі, осылардың барлығының түйіні ретінде тәрбие беруден тұратыны анық.

Тиісті тәрбие берудің маңыздылығы тек бала құқықтарының қорғалуында ғана емес, сондай-ақ әйгілі британ педагогы және философы Джон Локктың сөздерімен айтқанда, осындай тәрбиеге бүкіл халықтың әл-ауқаты тәуелді деп бағаланса да артық болмас [1].

Қазақтың ұлы ойшылы Абай атамиздың да тәрбиеге қатысты мәселелерге ерекше көңіл бөліп, көптеген еңбектерін осы тақырыпқа арнағанын да көруге болады. Мәселен, оның: «Әдепсіз өскен ұл-қыз өлген ата-анасының сүйегіне тіл тигізеді» - деген сөздерінен баласының дұрыс тәрбиеленуі ата-анасы үшін қаншалықты маңызды екенін көруге болады.

Тәрбиені осындай ерекше мәртебеге қою кешегі қилы заманда бабаларымыз аманат еткен ел болашағы, бүгінгі балаларымыздың қолында болатынымен байланысты.

Бұл жолда олардың тәрбиесі дұрыс болуымен ғана көк байрағымызды желбіретіп, мемлекетімізді биік белестерге

апарады деген ойға жетелейді. Ал, бұндай тәрбиенің болмау салдары ауыр әрі ауқымды болып келуімен қатар, оны уақыт өте келе түзеу мүмкіндігі де азаяды. Жастайынан ала жіпті аттауға болмайтыны туралы түсінік алмаған баланың қылмыскерге, құқық бұзушыға, сыбайлас жемқорға және т.б. жағымсыз кейіпкерге айналу тәуекелінің жоғары екенін білеміз.

Сол себептен болу керек, зерттеуімізді осы мәселеге аудару арқылы еліміздегі жалпы криминогендік ахуалды түбегейлі түзету амалдарын табуға, яғни жас азаматтарымызды заңнама талаптарын сақтау және құқық тәртібін құрметтеу бағытында тәрбиелеуге, сондай-ақ жаңа құқық бұзушылықтар жасаудың алдын алуға тиімді ұсыныстар беру болып отыр.

Әлемге әйгілі ойшыл, философ әл-Фарабидің: «Әрекетіміз дұрыс болу үшін біздің соған баратын жолымыз қандай болу керек екенін анықтап алуға тиіспіз» - деген сөздерін алға тартып, өз зерттеуіміздің жолын тарихқа шолу жасаудан бастаған жөн деп санадық.

Тарих және құқықтық мәселелер. Қазақ құқығы жер шарының Батыс Сібір және Орталық Азиялық бөлігіндегі кең далада қалыптасып орныққан, көшпелі түркі тілді өркениеттің мәдени құнды құбылыстарының бірі. Бұл аймақ тарихи әдебиеттерде қыпшақтардың отаны – Ұлы

Дала деп, немесе осы жерлерді мекендеген этникалық бірлестіктердің атымен Қазақия деп аталды.

Көне Қытай мұрағаттарынан том-томдап кездесетін деректер арғы ата-бабаларымызда кәдімгідей жүйелі заңның болғанын дәлелдейді. Мәселен, қытайдың «Тапнама», «Ханнама» деп аталатын тарихи құжаттарында: «...Үйсін, Сақ елдерінде күннің құны бір түйе, немесе он бір – он екі кез мата; құлдың құны бір атан немесе бір ат болады екен. Ол елдің заңында бағып алған баланы құл етуге, сатып жіберуге кепілге қоюға болмайды. Әрі оны ауыстыратын зат құн емес, сұтақы деп аталады...» деп жазылған [2, 389 б.].

Осы тұста әйгілі түрколог Лев Гумилевтің зерттеулерінде де көне түрік әлемінде қатыгез құқықтық заңдарының болғаны көрсетіліп, кісі денесін зақымдау, зорлау және т.б. әрекеттер үшін жауапкершілік қаралғаны айтылған.

Ал қазақ ұлты қалыптасқаннан кейінгі салттық жарғылардың өзіндік жүйеге түскендігі, жалпы ел мен қоғам тыныштығы үшін қызмет ете бастағаны мәлім.

Қазақтың салттық жарғылары – қазақ халқының сан ғасырлар бойы өмір сүру ерекшелігінің, тірлік мәні жөніндегі танымның заң ретінде қалыптасқан кодексі. Дей тұрғанмен тарихтың шалқар көшінде сеніп келген анимизм, тотемизм, шаманизм, ислам секілді діндердің халқымыздың жалпы ой-сана әлеміне өз әсерін тигізіп отырғаны қандай ақиқат болса, қазақтың салттық жарғыларының әр кезеңде сол діндердегі этика жүйесін басты орынға қойып келгені де шындық еді [2, 390 б.].

Осы ретте, ислам діні қазақ даласына енді еніп жатқан кезінде өмір сүрген Қорқыт Қарақожаұлы бабамыздың еліміздегі салттық жарғыларының негізін салушы ретінде танылып, өз тұсындағы хандықтардың сот, қоғамдық тәртіп, әскер, діни істеріне қатысты жүйелі жарғылар жасап, оны атқаруға да мұрындық болғанын білеміз.

Одан кейінгі қазақтың салттық жарғыларын жасаушылардың бірі, белгілі қоғам қайраткері Майқы би. Моңғолдың «Алты қанат» деп аталатын тарихи кітабы XII ғасырдың соңы XIII бас кезінде Майқы бидің Шыңғыс ханға (Тимуджинге) ақылшы болғанынан дерек береді [2, 390 б.].

Майқы бидің қазақ тарихындағы тайпалардың басын біріктіре білген, салт-сана, тәртіп-ереже, заң-жарғыларын жөнге сала білген аса беделді қоғам қайраткері ретінде танылғанымен қатар, қазақ даласында тұңғыш рет жарғы шығарып; адам құны, жесірлер мен неке, жер иелігі мен жер бөлісу, ұрлық, барымта, дау шаралар, мал құны туралы мәселелерін шешуге бағытталған жарлықтарды қамтыған.

Осыдан кейін қазақ хандығының «Ақ Орда ханы Жәнібек Әздің жарлығы», «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы», Тәуке ханның «Жеті жарғысы» жарлықтары – қазақ елінің ерекше тарихи әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайының туындысы деп танылып, сол кезде көптеген мемлекеттермен қолданылып отырған ислам дінінің «шариғат» заңынан ерекше болды.

Айта кету керек, қазақ хандығының заңдары «жарғы» деп аталды және олардың барлығында кісі өлтіру, дене мүшелеріне зақым келтіру қылмыстары жазаланатындығы көрсетілді. «Қанға – қан, жанға жан алу» ережесінен туындаған жазалаушы нормалар, көбіне құн тарттырумен алмастырылып отырды.

Тәуке ханның «Жеті жарғысы» бойынша, қаза болған адамның туыстары өлтірушінің басын кесуге, дене мүшелерінің біріне зақым келтірілген адам дәл сондай зақым келтіру жолымен өзіне жарақат салған адамды жазалауға құқығы болғанымен, жәбірленушілердің келісімімен қылмыскер зардап шеккен жаққа мал-мүлік, яғни «құн» беріп құтыла алды. Мысалы, кісі өлтіру қылмысы бойынша құнның көлемі ер адам үшін мың қой, әйел адам үшін бес жүз қой деп бағаланса, біреудің бас бармағын сындырған қылмыскер құн ретінде жүз қой төлеуге міндетті болатын. Әр дене мүшесінің құны бөлек белгіленген.

Әрине, қазақ хандық құрғандағы жүйеге келтіріліп жазылған заң ойда жоқта пайда болмаған еді. Хандар мен билер Батыс Үндінің «Ману заңдары», Платонның «Мемлекет» пен «Заңдар жайындағы» шығармалары, Цицеронның «Заңдар туралы» трактаттары, Заратуштраның қоғамдық тәртіп, отбасы нормалары, Бурхан-әд-дин Марғинанидің мұсылмандық құқық жөніндегі басты кітабы «Хидая»,

шариғат заңдары халықтың ғасырлар бойы екшелген, сұрыпталған, уақыт талабына төтеп берген салт-дәстүрлері, нормалары мен ережелері, Шыңғыс ханның «Жасақтары», Өмір-Темірдің «Тузухләрі», «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолының» мұраларын пайдалана білген, «Жеті жарғының» өміршеңдігі, халықтың жадында жатталуы мен сөзсіз орындалуы осыған байланысты болуы мүмкін [2, 404 б.].

Жоғарыда айтылғандай, қазақ хандығының жарлықтарында кісі өлтіру мен дене мүшелеріне зақым келтіруді қылмыс ретінде санап, құн тарту жазасын белгілеген. Осы ретте, құн белгілеуде ер және әйел адаммен қатар бала өмірі мен денсаулығы бөлек бағаланбай келгенімен, соңғының жынысына қарай ер мен әйел адам ретінде бағалануы тиіс болды деп санаймыз. Өйткені, «Жеті жарғыда» туылмаған нәрестенің өзінде, оның өмірі мен денсаулығының кепілі ретінде ерекше белгіленген құны болатын.

«Ат үстінде келе жатқан адам екіқабат әйелді ұрып құлатқандықтан немесе оны атқа тапталғандықтан әйелдің іштегі баласы әлсіз немесе ауру болып туса, қылмыскер мынадай мөлшерде құн төлейді:

- а) бала бес айлық болса – бір жылқы;
- б) бала бес пен тоғыз ай арасында болса – бір түйе» [2, 416 б.].

Сонымен қатар, біздің зерттеуімізде Ұлы даланың заңдарындағы ата-ана мен бала арасындағы мәселелерді реттеуге бағытталған нормаларды алғаш рет Тәуке ханның «Жеті жарғысында» кездестірдік. Әрине, дала заңында ата-анасы өз баласы үшін жауапты болатыны сөзсіз факт әрі ол туралы қандай да бір ереже қабылдау қажет болмағаны түсінікті. Дей тұрғанмен «Жеті жарғының» келесі жарлықтарында ата-ана мен баланың рөлі, ата-ананың балаға деген құқықтары мен жауаптылықтарын анық байқауға болады.

«IV жарлық: егер өз ата-анасына тіл тигізген немесе қол тигізген ұлды қара сиырға теріс қаратып отырғызып мойнына құрық салып, бүкіл ауылды осы күйінде аралататын, сиырдың үстінде отырған баланы қамшымен ұратын; ал қызының қол аяғын байлап, анасының билігіне беретін» [3, 456 б.]. Өз кезегінде анасы қызымен не істеймін десе де ерікті болған.

Дәстүр бойынша отбасы басшысы әке болып есептелді, ата-ананың балаларға қатысты билігі шексіз болғаны соншалық өз балаларын өлтірсе де ешқандай жазаға тартылмаған. Осы ретте, ата-анаға қол көтеру аса ауыр қылмыс ретінде танылған.

«V жарлық: әкесін немесе шешесін ұрған ұлды ата-анасы өлтіруге құқылы болды. Өз кезегінде баласын өлтірген ешқандай жауапқа тартылған жоқ». П.Е. Маковецкий: «тіпті балалардың өміріне де әке билігі жүргендіктен, қазіргі кезде елеулі түрде жұмсарды. Әкесі ұлына қатысты оған тәндік жазалар қолдануға, қуып жіберуге, үш ретке дейін қызметке беруге құқылы» - болғанын жазады [3, 456 б.].

Ал, некесіз қатынас жолымен тапқан баласын өлтірген ана өлім жазасына кесілетін [2, 416 б.].

Аталған жарлықтардың әділ қолданылуы мен орындалуы билердің билік-шешімдерімен қамтамасыз етіліп, олардың кейбір жазаларды жеңілдетуге құқықтары болғанын атап өткен жөн.

Қазақ даласында қалыптасқан дәстүр, салттық және хан жарғыларымен қатар балаға байланысты мәселелер тікелей билердің шешімдерімен реттеліп отырғанын кейбір әдеби жазбалардан көре алдық.

Мәселен, XIV-XV ғ. аралығында өмір сүрген Ноғай-қазақ ордасының басшысы, батыр, белгілі би Едіге Қабанұлының бала дауына байланысты аңызға айналған келесі шешімін айтуға болады.

Қой бағып жүрген екі әйел бір балаға таласып Едіге бидің алдына келген. Екі жақта баланы өзімдікі деп, биден шешім беруге өтінді. Сол уақытта, Едіге би: «Семсерменен екеуіңізге бөліп беремін», - деп семсерді көтерген кезінде, әйелдің біреуі: «Өлтірмеңіз, менен туған бала, өскенде мені табар», - деп айтқан екен. Сонда бала өлімін тоқтатқан әйел нақ баланың анасы екеніне көзі жеткен би, осы әйелге баланы беруге бұйрық қылды. Бұл шешіммен келіспеген екінші әйел Тоқтамыс ханға барған. Бидің шешімін естігенде, Тоқтамыс хан: «Соның төресі – төре, ондай төрені мен бере алман», деп айтқан екен [2, Б. 142-143].

Әдеттік-құқықтық жүйенің мәдени және демократиялық дәстүрлеріне негізделген

Қазақ құқығы өзінің реттеушілік мәнін XIX ғасырға дейін, кейбір жағдайларда XX ғасырдың басына дейін жоғалтпай сақтап келді.

Оған дәлел, 1822 жылдың 22 шілдесінде қабылданған «Устав об управлении инородцев» жарлығында: «все кочующие и бродячие инородцы, управляются по их собственным степным законам и обычаям» - деп белгіленуі болды [4, 390 б.].

Осы ретте, кейбір дала заңдары мен салт-дәстүрі орыс тіліне аударылып, қазақ даласында бірдей орындалуын қамтамасыз ету үшін басылымға шығарылып отырды.

Мысалы, 1824 жылы басылымға шығарылған «Обычаи киргизов» жинағында: «Кто злословит отца или мать свою, сына, при собрании общества, садят на черную корову, лицом к хвосту, с навязанным на шею ветхим войлоком, корову сию водят вокруг аулов и сидящего на ней жестоко наказывают плетьюми: а дочь, связанная, предается рассмотрению матери, как за обиду ей, так и отцу причиненную. Таким же образом поступают с теми детьми, кои отца или мать ударят», «К наказанию за преступление плетьюми полагается мужской пол с 13 лет, а женский с 9 лет от роду; не достигших же тех наказывают розгами; вообще же с малолетних никаких исков не взыскивается» [5, 136 б.].

Сонымен қатар, халық арасында жеке-леген қоғамдық қатынастарды реттейтін ережелер де қабылданып жатты. Олардың ішінде балаларға қатысты нормаларды Бұқарбай балаларының «Ынтымақ ережесінде» кездестірдік.

«Жастардың үлкенге тілі тисе, ат-шапан ғып, қолы тисе екі ай күнәлі кісі, қолы тиген кісінің үйіне отын-суын алып берсін», «Балаларын ұл болсын, қыз болсын оқытпаса, жыл сайын 25 сом көпке берсін», «Баласы айыр-тұрман ұрласа, әкесі көпке ат-шапан айып береді, ұрланған нәрседен басқа» [5, 294 б.].

Саралап отырған ережеде ата-анасы өз баласына жауапты екенін, және де баласының теріс әрекеті үшін ата-анасына тиісті жаза қолданылатыны нақты айқындалғанын көруге болады.

Қазақ даласында келесі тарихи кезең кеңес үкіметінің орнауымен байланысты болғандықтан, сол билік уақытында

баланың тәрбиесіне қатысты қолданылған қылмыстық нормаларға тоқталсақ.

Кеңес үкіметінің 1922 жылдың 26 мамырында қабылданған алғашқы Қылмыстық кодексінде бала тәрбиесіне қатысты қандай да бір нормалар кездеспесе, Ресей Социалистік Федеративтік Кеңестік Республикасының 1960 жылдың 27 қазанында қабылданған Қылмыстық кодексінің 122-бабында келесі жауаптылық қаралған.

Яғни, аталған бапқа сәйкес, ата-аналардың сот шешімі немесе халық судьясының қаулысы бойынша кәмелетке толмаған балаларын асырауға немесе олардың асырауындағы кәмелетке толған, бірақ еңбекке жарамсыз балаларды асыраудан қасақана жалтаруы – бір жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға немесе бір жылға дейінгі мерзімге түзеу жұмыстарына жазаланады [6, 136 б.].

Бұл тектес жауаптылық Қазақ КСР-ның 1959 жылдың 22 шілдесінде қабылданған Қылмыстық кодексінің 112-бабында қаралған. Онда:

Сот шешімімен немесе халық сотының қаулысымен белгіленген балаларды күтіп-бағуға арналған қаражатты төлеуден қасақана жалтару, сол сияқты ата-аналардың балаларын Кәмелетке толғанға дейін олардың қолдауынсыз қалдыруы – екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға немесе алимент төлеуден жалтарғандарды іздестіру жөніндегі шығындарды оның есебінен жатқыза отырып, бір жылға дейінгі мерзімге түзеу жұмыстарына жазаланады немесе іс серіктестік соттың қарауына беріледі делінген [7, 82 б.].

Аталған екі қылмыстық кодекс Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасы құрылып, жаңа қылмыстық кодекстердің қабылдауына дейін қолданылып келді.

Тарихқа шолу жасауымыздан келесі қорытындыларды түйіндесек:

- қазіргі тәуелсіз Қазақстан территориясында мекендеген ежелгі Үйсін, Сақ тайпалары дәуірінен бастап, Қазақ хандығы заманында Кеңес үкіметі орнағанға дейін жалғасып келген қайталанбас, өзіне тән ерекшеліктері бар Ұлы дала құқығы болған;

- Ұлы далада қай заманда болмасын, адам, оның ішінде баланың (тіптен дүниеге

келмеген нәрестенің) өмірі мен денсаулығына қол сұғуға тыйым салып, жазалап отырған;

- Тәуке ханның «Жеті жарғысындағы» жарғылар негізінен мемлекет деңгейіндегі үлкен мәселелерді шешуге ғана бағытталғанын және де осы жарғылардың санаулы болғанын ескерсек, ата-ана мен балаға қатысты нормалардың болуы қазақ халқы үшін бұл мәселенің ерекше мәнге ие болғанын көрсетті;

- ата-анасына тіл тигізген немесе қол тигізген балаға жаза қолданылуы, ең біріншіден оның дұрыс тәрбие алуымен байланысты және осы тәрбиеге ата-анасы жауапты екендігін дәлелдейді;

- уақыт өте келе балаларға қолданылған жазалар жұмсарып (қуып жіберу, үш ретке дейін біреуге қызметке беру және т.б.), яғни осы институттың дамып отырғанын байқатты (жаза қолдану мәселесі баланың жынысына және жасына қарай шешілді: ер балаға 13 жастан, қыз балаға 9 жастан);

- баланың тәрбиесі ұғымына кіретін, яғни оны оқыту мәселесіне көңіл бөлмеген, сондай-ақ баласы ұрлық жасаған ата-аналарды жауаптылыққа тарту ережелерін қолдану тәжірибесі енгізілді (Балаларын ұл болсын, қыз болсын оқытпаған ата-ана жыл сайын 25 сом көпке төлейді. Баласы айыр-тұрман ұрласа, әкесі көпке ат-шапан айып береді);

- қазақ құқығы өзінің реттеушілік мөнін сан ғасырлар бойы, тіпте Кеңес үкіметті

орнағанға дейін жоғалтпай келгенінен, оның халықтың санасына еніп, әлеуметтік-экономикалық өміріне сіңгенін көрсетті;

- Кеңес үкіметі орнағаннан кейін ата-аналардың жауаптығы қылмыстық кодекс пен белгіленіп, бұрын осы мәселеге байланысты қолданылып келген нормалардың сабақтастығы орын алды.

Бұл шолуымыздың негізгі маңыздылығы – өткен жолымызды білу арқылы қазіргі және болашақтағы кәмілетке толмаған баланы тәрбиелеу жөніндегі міндеттерді орындау мәселесіне қатысты тиімді әрі өзімізге тән тетіктерді ұсынуда.

Себебі, сан ғасырлар бойы қолданылып келген дәстүрлі ережелер халықтың жадынан жоғалып кетпегені, сондай-ақ қазақ даласына тән отбасыдағы ата-ана мен баланың рөлін ескеру арқылы ғана тиімді ұсыныстар туындай алатыны анық.

Айта кету керек, халықаралық құқықта ата-аналардың міндеттемелері өз бастауын, яғни баланы осындай ерекше қорғауға деген қажеттіліктің 1924 жылғы Бала құқықтарының Женева декларациясынан және 20.11.1959 жылғы Бас Ассамблея қабылдаған Бала құқықтары декларациясынан алады [8].

Ал, кейін 20.11.1989 жылғы Бала құқықтары туралы Конвенциясы қабылданып, Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің 8.07.1994 жылғы қаулысымен ратификацияланды [9].

Пайдаланылған ақпараттар көздерінің тізімі:

1. The Baylor University Magazine. Access mode (<https://www.baylor.edu/content/services/document.php?id=37670>). Access date: 25.09.2019.
2. «Қазақтың ата заңдары». II – том / бас ред. С.З. Зиманов – Алматы: «Жеті Жарғы», 2004. – 667 б.
3. «Қазақтың ата заңдары». IV – том / бас ред. С.З. Зиманов – Алматы: «Жеті Жарғы», 2005. – 549 б.
4. «Қазақтың ата заңдары». I – том / бас ред. С.З. Зиманов – Алматы: «Жеті Жарғы», 2001. – 437 б.
5. «Қазақтың ата заңдары». V – том / бас ред. С.З. Зиманов – Алматы: «Жеті Жарғы», 2005. – 539 б.
6. Советское уголовное право. Часть особенная / ответ. ред. М.И. Ковалев – Москва: «Юридическая литература», 1983. – 477 с.
7. Уголовный Кодекс Казахской ССР. Алма-Ата: «Казахстан», 1979. – 204 с.
8. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. Access mode (<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>). Access date: 25.09.2019.

---

9. Geneva Declaration of the Rights of the Child. Access mode (<https://www.humanium.org/en/geneva-declaration/>). Access date: 25.09.2019.

References:

1. The Baylor University Magazine. Access mode (<https://www.baylor.edu/content/services/document.php?id=37670>). Access date: 25.09.2019.

2. «Qazaқтыń ata zańdary». II – tom / bas red. S.Z. Zimanov – Almaty: «Zheti Zharǵy», 2004. – 667 b.

3. «Qazaқтыń ata zańdary». IV – tom / bas red. S.Z. Zimanov – Almaty: «Zheti Zharǵy», 2005. – 549 b.

4. «Qazaқтыń ata zańdary». I – tom / bas red. S.Z. Zimanov – Almaty: «Zheti Zharǵy», 2001. – 437 b.

5. «Qazaқтыń ata zańdary». V – tom / bas red. S.Z. Zimanov – Almaty: «Zheti Zharǵy», 2005. – 539 b.

6. Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' osobennaja / otvet. red. M.I. Kovalev – Moskva: «Juridicheskaja literatura», 1983. – 477 s.

7. Ugolovnyj Kodeks Kazahskoj SSR. Alma-Ata: «Kazahstan», 1979. – 204 s.

8. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. Access mode (<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>). Access date: 25.09.2019.

9. Geneva Declaration of the Rights of the Child. Access mode (<https://www.humanium.org/en/geneva-declaration/>). Access date: 25.09.2019.